

ห้องสมุดที่มีชีวิต

ผศ.สัมพันธ์ พลันสังเกตุ*

คำว่า “ห้องสมุดที่มีชีวิต” น่าจะเป็นคำประเภท “คิดใหม่ทำใหม่” ที่สร้างความสั่นสะเทือนและเปลี่ยนแปลงให้กับวงการห้องสมุดอุดมศึกษาเป็นอย่างมาก แต่ทิศทางของการเปลี่ยนแปลงที่จะนำไปสู่ห้องสมุดที่มีชีวิตนั้นค่อนข้างจะคลุมเครือและสับสนอยู่มาก และนี่ก็เป็นความคิดเห็นส่วนบุคคลในอีกมุมมองหนึ่งที่ผู้เขียนมีต่อ “ห้องสมุดที่มีชีวิต” เท่านั้น

แรกเริ่ม

ไม่ทราบว่าคุณ “ห้องสมุดที่มีชีวิต” จะมีใครใช้มาก่อนหรือไม่หรือท่านนายกฯ (ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร) เป็นผู้ใช้นี้เป็นคนแรก ในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “มิติใหม่ของการปฏิรูปอุดมศึกษาไทย : หัวใจแห่งการพัฒนาชาติ” ซึ่งจัดโดยประธานสภาคณาจารย์มหาวิทยาลัยทั่วประเทศ (ปอชมท.) ร่วมกับมหาวิทยาลัยนเรศวร เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2544 ซึ่งท่านนายกฯ ได้กล่าวตอนหนึ่งที่เกี่ยวกับห้องสมุดไว้ว่า “ปัญหาที่ยังถ้ำลึงมากก็คือ ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยไทยในปัจจุบันทำห้องสมุดแค่ขอหนังสือเข้าห้องเท่านั้น แนวความคิดในการปฏิรูปอุดมศึกษาครั้งนี้ ต้องการให้สร้างเป็นห้องสมุดที่มีชีวิต

มากกว่า ไม่เพียงแค่ลงทุนเรื่องสถานที่แล้วไม่มีคนใช้ ขุมมันสมองของเด็กอยู่ที่ห้องสมุด ซึ่งรัฐบาลพร้อมสนับสนุนงบประมาณแก่อาจารย์ที่จะสร้างห้องสมุด โดยจะต้องเป็นห้องสมุดที่มีชีวิต เกิดแล้วโต ไม่ใช่ห้องสมุดที่เกิดแล้วตาย โดยซื้อหนังสือไปเก็บแล้ว ไม่มีคนเข้าไปอ่าน อยากเห็นเด็กไทยรักการอ่าน โดยพัฒนาห้องสมุดให้เป็นห้องสมุดที่มีชีวิต ซึ่งนอกจากจะมีหนังสือแล้ว จะต้องมีการมีเครื่องมืออุปกรณ์เทคโนโลยีต่างๆ รวมทั้งห้องสมุดจะต้องเปิดให้ประชาชนได้เข้ามาใช้บริการได้ตลอดเวลา”

ท่านนายกฯ ได้กล่าวถึงห้องสมุดที่มีชีวิตอีกครั้งหนึ่งในการให้สัมภาษณ์กับข่าวรุ่งเยาว์ จากศูนย์ข่าวเยาวชนไทย ช่อ 11 ถึงนโยบายหลักที่รัฐบาลจะทำเพื่อเด็กและเยาวชนในปี 2545 มีความบางตอนว่า “อยากเห็นเด็ก

*ผู้อำนวยการสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยทักษิณ

ไทยพัฒนาตัวเองอย่างเต็มความสามารถ เต็มศักยภาพที่เด็กไทยมีอยู่ ดังนั้น ในปีนี้จะพยายามทำให้เด็กๆ มีสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาให้ได้ โดยสิ่งที่อยากทำให้เด็กไทยที่สุดในตอนนี้คือ อยากทำห้องสมุดมีชีวิตให้เด็กห้องสมุดที่มีชีวิตจะต้องเป็นห้องสมุดที่เด็กๆ เข้าไปอยู่แล้วมีความสุข มีความสนุก มีอาหารการกิน มีเครื่องเล่นที่สร้างสรรค์ เครื่องเล่นที่เหมาะสมกับเด็กในแต่ละวัย มีหนังสือที่เปลี่ยนแปลงเสมอ มีหนังสือแปลกๆ ใหม่ๆ ให้เด็กๆ ได้ค้นคว้า มีหนังสือหลากหลายประเภท และที่แน่นอน ต้องมีคอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ตให้เด็กๆ ได้เรียนรู้”

จากสรุปผลการประชุมเกี่ยวกับการพัฒนาอุดมศึกษาตามนโยบายของ ท่านนายกฯ เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2546 ที่ทบวงมหาวิทยาลัย ที่ประชุมอันประกอบด้วยอธิการบดีมหาวิทยาลัย/สถาบันได้มีความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในการดำเนินงานตามประเด็นต่างๆ โดยเฉพาะในประเด็นที่ 3 นโยบายในการพัฒนา Living Library ที่ประชุมได้อภิปรายโดยมีความเห็นและข้อเสนอแนะ สรุปได้ 7 ข้อ ในข้อ 1) ได้กล่าวว่า “พัฒนาระบบห้องสมุดให้มีลักษณะเป็นห้องสมุดที่มีชีวิต (Living Library) คือ เป็นการประสมประสานแบบบูรณาการทั้งในส่วนการทำเป็นห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์(E-Library หรือ Digital Library) การปรับปรุงระบบข้อมูลให้ทันสมัย และการสืบค้นโดยใช้ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร(ICT) ฯลฯ เข้าด้วย

กัน เพื่อให้คนที่เข้ามาใช้ห้องสมุดได้รับประโยชน์สาระที่มาศึกษาค้นคว้า”

เท่าที่จับใจความได้ ท่านนายกฯ มองภาพห้องสมุดต่างๆ ว่าเป็นห้องสมุดที่ตายแล้ว คือ ไม่มีสิ่งจูงใจให้เข้าไปค้นคว้าหาความรู้ ผู้ที่เข้าไปใช้ห้องสมุดเป็นเพราะมีความจำเป็นต้องเข้าไป ต้องการจะหาข้อมูลเพื่อใช้ประกอบการเรียนหรือการทำงานเท่านั้น ถ้าไม่จำเป็นก็ไม่เข้าไป ไม่เหมือนกับศูนย์การค้า หรือแหล่งบันเทิงอื่นๆ ที่มีคนไปยืนรอเวลาเข้าใช้บริการ ทำอย่างไร ห้องสมุดจะมีสภาพเป็นเช่นนั้นบ้าง

เดมทิ

ในการประชุมคณะกรรมการพัฒนาห้องสมุดระดับอุดมศึกษา ครั้งที่ 2/2544 เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2544 ณ ทบวงมหาวิทยาลัย ได้ให้ห้องสมุดของแต่ละมหาวิทยาลัย ไปคิดรูปแบบและจัดทำโครงการห้องสมุดที่มีชีวิตเพื่อนำเสนอและขอขอบประมาณจากรัฐบาล หลังจากนั้น ได้มีการเสนอโครงการหลากหลายตามสภาพของห้องสมุดแต่ละมหาวิทยาลัยเข้าไป แต่ในที่ประชุมครั้งต่อมา ได้ขอให้ทุกมหาวิทยาลัยร่วมกันคิดทำเป็นโครงการเดียวเพื่อความสะดวกในการขอขอบประมาณ และได้มีการประชุมเพื่อพิจารณาเรื่องนี้กันอีกหลายครั้ง แต่เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงการบริหารงานและงบประมาณของรัฐ โครงการห้องสมุดที่มีชีวิตยังคงดำเนินการไม่แล้วเสร็จจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ประเด็นปัญหาในการทำห้อง

สมุดที่มีชีวิตที่พิจารณากัน มีอยู่ 4-5 เรื่อง เช่น การเปิดห้องสมุดในศูนย์การค้าหรือแหล่งชุมชน การจัดหาเครื่องมือและอุปกรณ์เทคโนโลยีต่างๆ การให้บริการสารสนเทศแบบออนไลน์ การเปิดให้ประชาชนเข้าใช้บริการได้ตลอดเวลา มีบริการอาหารและเครื่องเล่นที่เหมาะสม ซึ่งสิ่งเหล่านี้จำเป็นจะต้องใช้งบประมาณจำนวนมากทั้งสิ้น ถ้ารัฐไม่ให้การสนับสนุนอย่างเพียงพอ การดำเนินการก็จะมีข้อจำกัดตามสถานภาพของมหาวิทยาลัยแต่ละแห่ง

มีแนว

ความคิดในเรื่องรูปแบบของห้องสมุดที่มีชีวิตว่า ควรเป็นอย่างไร จะมีอะไรบ้างจริงๆ แล้ว เรื่องนี้จะเป็นไปตามสถานภาพของห้องสมุดแต่ละแห่ง เพราะความพร้อมไม่เท่ากัน การปรับปรุงเพื่อให้เกิดห้องสมุดที่มีชีวิตควรเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละห้องสมุด ซึ่งอาจแยกออกได้เป็น 2 ส่วน คือหนึ่ง การให้บริการข้อมูลสารสนเทศในระบบออนไลน์แก่ประชาชน ซึ่งเรื่องนี้จำเป็นจะต้องใช้งบประมาณสูงเพื่อปรับปรุงระบบเทคโนโลยี ซึ่งขณะนี้รัฐบาลกำลังดำเนินการในส่วนของการขยายการศึกษาของชาติ (EdNet) ส่วนที่สอง คือ การปรับปรุงห้องสมุดเดิมให้กลายเป็นห้องสมุดที่มีชีวิต โดยมีเป้าหมายหลักตามนโยบายของท่านนายกฯ ที่ว่า “เป็นห้องสมุดที่ผู้ใช้มีความพอใจและมีความสุขในการเข้าใช้บริการ” ในส่วนนี้จะใช้งบประมาณไม่มากนัก เพราะห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ค่อนข้างมีความ

พร้อมในด้านสถานที่ ทรัพยากรสารสนเทศ และบุคลากรอยู่แล้ว อาจจะมีสิ่งเพิ่มเติมอื่นๆ อีกบ้างที่ต้องเสริมแต่งเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมาย การดำเนินการเพื่อปรับเปลี่ยนไปสู่ห้องสมุดที่มีชีวิตอาจจะทำได้ดังนี้

ขั้นตอนแรก จะต้องรู้สถานภาพตัวเอง ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมีหลายแบบ มีขนาดใหญ่บ้างเล็กบ้าง มีงบประมาณ มีทรัพยากรสารสนเทศ และมีบุคลากรมากน้อยแตกต่างกัน ในส่วนนี้รัฐจำเป็นจะต้องช่วยเสริมให้มีสภาพใกล้เคียงกัน สิ่งที่ต้องเพิ่มเติม คือ การให้ความสำคัญกับห้องเด็กและเยาวชนให้มากขึ้น มีหนังสือและวารสารหลากหลาย มีเครื่องเล่นและอุปกรณ์เสริมสตีปัญญา มีคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตอย่างพอเพียง มีบรรณารักษ์ดูแลโดยเฉพาะ

ขั้นตอนที่สอง คนที่มาใช้บริการเป็นใคร เขาพอใจแล้วยัง ทำอย่างไรให้เขาพอใจเพิ่มมากขึ้น ผู้ให้บริการหลักของห้องสมุดมหาวิทยาลัยได้แก่ นิสิตและอาจารย์ ซึ่งส่วนนี้ห้องสมุดจะต้องให้บริการอย่างเต็มที่อยู่แล้ว และจะต้องทำให้เขามีความพอใจเพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา

ขั้นตอนที่สาม ชักจูงคนให้เข้ามาใช้บริการเพิ่มมากขึ้น อันได้แก่บุคคลภายนอก คือ เด็กและเยาวชน ประชาชนทั่วไป ลองสำรวจดูว่า ทำไมเขาจึงไม่เข้ามาใช้ห้องสมุดของมหาวิทยาลัย อาจจะต้องปรับปรุงแก้ไขระเบียบข้อบังคับบางส่วนที่ไม่เอื้อต่อบุคคลภายนอก แล้วจะต้องมีการโฆษณาชักจูงเพื่อให้เข้ามาใช้

บริการมากขึ้น ในการนี้ มหาวิทยาลัยควรจัดให้มีห้องสมุดเคลื่อนที่เพื่อบริการแก่โรงเรียนและชุมชนและเพื่อการประชาสัมพันธ์

ขั้นตอนที่สี่ พยายามให้คนอยู่ในห้องสมุดนานเท่าที่จะนานได้ ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนเสริมความสุข คือ มีวารสารและหนังสือหลากหลาย สิ่งพิมพ์ทุกชนิดล้วนมีคุณค่าในตัวเองทั้งสิ้น อันสังเกตได้จากแผงหนังสือริมถนนที่ได้รับความสนใจจากประชาชนอย่างมาก ห้องสมุดน่าจะจัดให้มีสภาพอย่างเดียวกัน มีบริการอาหารเครื่องดื่ม มีกิจกรรมความบันเทิงสำหรับพักผ่อนหย่อนใจไปในตัว

แล้วลา

ห้องสมุดของไทยเริ่มมาจากวังและวัด อันเป็นที่รวมของนักปราชญ์ราชบัณฑิตและผู้ทรงความรู้ ที่ได้ศึกษาบันทึกและรวบรวมศาสตร์ต่างๆ เอาไว้ หลังจากนั้นก็เริ่มมีห้องสมุดของสถานศึกษา หน่วยงานราชการ และห้องสมุดประชาชน

สภาพห้องสมุดจะแตกต่างกันเป็นไปตามงบประมาณที่ได้รับ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยนั้นน่าจะเป็นห้องสมุดที่มีทรัพยากรสารสนเทศและเทคโนโลยีพร้อมมากที่สุด ส่วนห้องสมุดโรงเรียนค่อนข้างจะขาดแคลนมากที่สุด(ยกเว้นโรงเรียนขนาดใหญ่บางแห่ง) คือขาดทั้งหนังสือและคอมพิวเตอร์ ดังจะเห็นได้จากการทอดผ้าป่าหนังสือและการขอรับบริจาคคอมพิวเตอร์ที่มีอยู่ให้เห็นเป็นประจำ ห้องสมุดหน่วยงานราชการมักเป็นห้องสมุดเฉพาะทางที่เอื้อให้กับบุคคลเพียงบางกลุ่มเท่านั้น ห้องสมุดประชาชน โดยเฉพาะในระดับจังหวัด(ไม่ต้องกล่าวถึงในระดับอำเภอหรือระดับชุมชน) เป็นห้องสมุดที่อาภัพที่สุด ขาดการดูแลเอาใจใส่จากรัฐบาลมาทุกยุคทุกสมัย ทั้ง ๆ ที่เป็นแหล่งหลักที่จะส่งเสริมให้คนรู้จักรักการอ่านและศึกษาหาความรู้ ประเทศที่เจริญแล้วถือว่า ห้องสมุดประชาชนเป็นหัวใจของการศึกษา เป็นที่ที่ประชาชนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตัวเอง รัฐจึงให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ ในขณะที่ประเทศไทยไม่ได้สนใจในส่วนนี้อย่างจริงจัง ทั้งที่ห้องสมุดที่มีชีวิตน่าจะเริ่มต้นจากห้องสมุดประชาชนได้ ถ้ารัฐบาลจะทุ่มเทงบประมาณ 3-4 พันล้านบาท คืนชีพห้องสมุดประชาชนที่ตายแล้ว ทั่วประเทศ ก็น่าจะสอดคล้องกับนโยบาย “ประชานิยมเพื่อการศึกษา” ของรัฐบาลได้

กระบวนการทั้งสี่ขั้นตอนสามารถนำไปใช้กับห้องสมุดไหนก็ได้ ไม่ว่าจะมีความใหญ่หรือขนาดเล็ก แต่หากบรรณารักษ์และบุคลากรของห้องสมุดขาดจิตบริการแล้ว ห้องสมุดไหนก็เป็นห้องสมุดที่มีชีวิตไปไม่ได้ เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ ความมีน้ำใจ ความเอื้ออารีต่อผู้ใช้บริการจะเป็นปัจจัยหลักในการดึงดูดให้คนเข้ามาใช้ห้องสมุด ซึ่งบางที่ผู้ใช้บริการเพียงแค่อายุจะเข้าไปคุยกับบรรณารักษ์ เพราะชอบนิสัยเป็นการส่วนตัว แต่หลังจากคุยแล้วบรรณารักษ์ควรทำหน้าที่แนะนำหนังสือหรือสื่อใหม่ๆ ที่เขาสนใจให้ด้วย ก็จะเป็นประโยชน์สองทาง